

Saulės laikrodis ir Astronominis kalendorius

Pirmieji paros laiko matavimo prietaisai buvo kolonos arba obelisko formos Saulės laikrodžiai. Seniausi Saulės laikrodžiai žinomi nuo 4 tūkstantmečio prieš Kristų Egipte. Vėliau laikui matuoti kolonas ir obeliskus statė kinai, graikai, romėnai. Vakarų Europos Saulės laikrodžių meistrai pagarsėjo viduramžiais. Jų darbai puošė daugelio Europos miestų pilis, bažnyčias, rotušes. Miestų centrinėse aikštėse stovėdavo obeliskai, pagal kurių metamą šešėlį buvo nustatomas tikslus laikas.

Nėra tikslų duomenų, kuomet Saulės laikrodžiai pasiekė Lietuvą. Nors mūsų krašte kone pusę metų ištisas savaites būna apsiniaukę, tačiau Saulės laikrodžiai jau XVI a. buvo plačiai paplitę kaip dekoratyvinis parkų ar rūmų elementas. XVI–XIX a. Saulės laikrodžių mokslas ir menas – gnomonika – buvo dėstomas Vilniaus universitete bei Kražių, Nesvyžiaus, Polocko kolegijose. Rašytinių šaltinių apie pačius seniausius prietaisus nėra daug. Iki šių dienų išlikę seniausi Saulės laikrodžiai yra Kretingos vienuolyne (apie 1610 m.), Šiauliuose ant bažnyčios sienos (1625 m.), Pažaislio architektūriniame ansamblyje (apie 1700 m.), Švėkšnoje (XIX a.). Klaipėdoje, Liepų g. 12, Laikrodžių muziejaus parke yra suformuotas uždaras Saulės laikrodžių kiemelis.

Saulės laikrodį sudaro postamentas, jo viršutinė dalis – plokštuma su valandomis sužymėtu ciferblatu – kardanas ir strypas arba plokštelė, kurios šešėlis lėtai slenka ciferblato paviršiumi.

1610 m. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės etmonas Jonas Karolis Chodkevičius, pastatęs Kretingoje pranciškonų vienuolyną, tuo pat metu prie vienuolyno refektoriumo (valgomojo) pietrytinio kampo pastatė Saulės laikrodį – seniausią iš šiuo metu Lietuvoje žinomų parkų Saulės

laikrodžių. Deja, neišliko žinių, kur jis buvo pagamintas.

Kretingos vienuolyno Saulės laikrodis – tai 152 cm aukščio stulpo pavidalo, natūralus, nepadrotas, tamsiai pilkos spalvos lauko riedulys, trikampio suapvalintais kampais formos, viršus (52,5x39,5 cm) platesnis už apačią. Anuomet žemės paviršiuje esančios dalies aukštis buvo 120 cm. Paviršius (viršutinė dalis) lygus, juodos spalvos, labai gerai nušlifuotas. Paviršiuje švinu buvo prilydytas kardanas. Pagal akmens paviršiuje iškaltus griovelius galima nustatyti, kad kardanas buvo 21x21 cm dydžio. Paviršiuje įrežti trys 1 mm storio kvadratai. Pirmojo kvadrato kraštinė – 27 cm, antrojo – 24,5 cm. Pirmojo kvadrato atstumas nuo antrojo – 6 mm. Trečiojo kvadrato kraštinė – 21 cm, jo atstumas nuo antrojo kvadrato – 19 mm. Per trečiojo kvadrato centrą išbrėžta linija, kuri kvadratą dalija pusiau. Trečiojo kvadrato centre 5x3 cm įdubimas, kurio centre buvo žalvarinis 20 mm diametro stovas. Už jo, 18–20 mm į dešinę, buvo antras toks pat žalvarinis stovas. Abiejų stovų pakraščiai padengti 2 mm storio švino ar cinko sluoksneliu.

1958 m. pavasarį Kretingos vidurinės mokyklos kraštotyros būrelio vadovas, braižybos mokytojas S. Bladzius, nežinodamas Saulės laikrodžio istorinės



Šventės išrašytos metalinėmis raidėmis.

vertės, perkėlė jį į vidurinės mokyklos meteorologijos kampelį, buvusį pranciškonų vienuolyno sode, akmens viršūnė nudažyta baltais aliejiniais dažais.

Šiuo metu Kretingos pranciškonų vienuolyno vidiniame kiemelyje iš Saulės laikrodžio išlikęs tik postamentas – akmuo, kyšantis iš žemės apie 62 cm. Dažų sluoksnis nuo paviršiaus nušveistas, gerai matyti išraižyti kvadratai ir stovų tvirtinimo vieta.

Antrasis Saulės laikrodis su Astronominiu kalendoriumi Kretingoje įkurtas 2002 m. dvaro parke prie kaštonų alėjos. Tai pirmasis toks statinys Baltijos šalyse. Jo idėja brendo nuo 1994 m. Saulės laikrodis su Astronominiu kalendoriumi – architektės, dizainerės Ritos Gorodeckienės Vilniaus dailės akademijoje 10 balų įvertintas diplominis darbas. Darbo vadovas – architektas doc. Gytis Tiškus, pastatymo organizatorė – Kretingos muziejaus direktorė, klubo „Kretingos krašto ainiai“ pirmininkė Vida Kanapkienė, talkino kretingiškis architektas Edmundas Giedrimas.

Astronominio kalendoriaus su Saulės laikrodžiu skulptūrų ansamblis buvo kuriamas dvejus metus. 2001 m. medžio drožėjų kūrybinėje stovykloje vietiniai meistrai tautodailininkai gamino ažuolines 12 mėnesių skulptūras: Feliksas Lukauskas kūrė skulptūrą „Kretingos įkūrimas“, Tadas Šorys – „Trys Karaliai“, Raimondas Puškorius – centrinę skulptūrą, Adolfas Viluckis ir Steponas Žiubrys – stulpus-simbolius. 2002 m. penki menininkai vėl susibūrė į bendrą stovyklą ir iš ažuolo, granito bei geležies užbaigė skulptūrų ansamblio elementus. Akmens ir geležies darbus atliko vietiniai meistrai tautodailininkai: R. Puškorius, A. Viluckis, F. Lukauskas, V. Veitas, S. Žiubrys, medžio drožėjai T. Šorys ir V. Gorodeckis, kalvis A. Šeputis, akmentašys L. Beniušis. Ekspozicijai sukur-



Vienuolyno saulės laikrodis.



Ant dienovidžio linijos išdėstyti akmenys su iškaltomis datomis bei mėnesių pavadinimus žyminčiomis runomis.

ti sunaudota 50 kub. m akmens skaldos, 15 kub. m ažuolo.

Astronominis kalendorius visuomenei pristatytas Dvaro šventės metu 2002 m. rugpjūčio 10 d. Statybos raštas, pasirašytas rajono mero Valerijono Kubiliaus, miesto seniūno Stanislovo Juknevičiaus, medžio drožėjų bei rėmėjų, įdėtas į specialią kapsulę ir įmūrytas Kalendoriaus pamatuose.

Skulptūrinis ansamblis užima 0,5 ha plotą, jo kompoziciją sudaro tiksliai apskaičiuotoje vietoje išdėstyti metų laikus, šventes ir žymias sukaktis žymintys akmenys bei 13 ažuolinių skulptūrų, kurių vieta ir aukštis apskaičiuoti taip, kad juose atspindėti švenčių simboliai tiksliai sietųsi su realiu laiku. Ansamblio centre ant akmeninio postamento stūkso 6 m aukščio skulptūra – saulės laikrodžio strypas – su skylė šone, strypo viršūnė simbolizuoja ne tik saulę, bet ir Rėdos ratą.

Saulės laikrodžio veikimo principas pagrįstas saulės padėtimi danguje vidurdienį ir jos metamu šešėliu ant šventėms skirtų simbolių. Pagrindinio stulpo šešėlis 12.43 val. vietos laiku sutampa su dienovidžio ašimi, šešėlis kartu su saule keičia kryptį ir krenta ant ratu išdėstytų, valandas žyminčių akmenų su romėniškais skaičiais.

Centrinį strypą kerta pagrindinė ašis, orientuota šiaurės-pietų kryptimi. Ant šios dienovi-

džio linijos išdėstyti akmenys su iškaltomis švenčių datomis bei mėnesių pavadinimus žyminčiomis runomis. Saulės spindulys pro plyšį stulpe, priklausomai nuo metų laiko, 12.43 val. vietos laiku krenta ant akmens, žyminčio to laikotarpio šventę. Kai saulė pakilusi aukščiausiai, strypo šešėlis krenta ant pirmojo, Joninių, akmenų. Ilgiausias šešėlis sustoja ties paskutiniu – Kūčių, Kalėdų – akmenų. Taip pat yra pažymėti Advento laikas, Jurginės, Trys Karaliai bei įsimintinos datos: Kretingos miesto įkūrimo, Mindaugo karūnavimo, Lietuvos nepriklausomybės, Žalgirio mūšio.

Atsistojus prie kiekvieno iš šventės žyminčių akmenų, kairėje ir dešinėje matome tos šventės simbolius-skulptūras. Tokiu būdu iš pirmo žvilgsnio padrikos skulptūros bei akmenys jungiami į kompoziciją – Astronominį kalendorių su Saulės laikrodžiu, kuris yra astronominių žinių, mitologinių ir religinių įvaizdžių bei tautos tradicijų sandauga.

Šio skulptūrinio ansamblio tikslas – gaivinti ir propaguoti lietuviškas tradicijas, suteikti įvairovės krašto, regiono kultūrai, plėsti kelionių ir turizmo maršrutus naujais lankytiniais objektais.

Daugiau informacijos apie Kretingos krašto istoriją rasite internete www.kretingosenciklopedija.lt

Jolanta KLIETKUTĖ



Ažuolines 12 mėnesių skulptūras kūrė vietos meistrai.



Ansamblio centre ant akmeninio postamento yra skulptūra – saulės laikrodžio strypas – su skylė šone, strypo viršūnė simbolizuoja ne tik saulę, bet ir Rėdos ratą.

Nuotr. Jolantos Klietkutės



2014 m. liepos 26 d., šeštadienis. Nr. 57 (8573). 70-ieji leidimo metai.

Darbėnų dvaro didybė skęsta užmarštyje

Turtingiausių Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės didikų Tiškevičių dvarus dar ir šiandieną gaubia paslapties šydas. Nebėra nieko, kas galėtų papasakoti, kokių instrumentų virpesys pripildydavo pobūvių sales, kokie žodžiai ir eilės buvo išstarti vieni kitus mylėjusiems ponams ir Dievo apleistiems baudžiauninkams. Nuodėmklausės rūmų sienos taip pat nebus prakalbintos – daugelis jų kartu su savo šeiminkais virto vėjo blaškomomis dulkėmis.

Tačiau Kretingos apylinkėse esančiame Darbėnų miestelyje → **7 p.**
didikų dvaro sienos rymo antrąjį amžių.



Sofijos Tiškevičienės ūkvedys Feliksas Bortkevičius prie Darbėnų dvaro.

Nežinomo autoriaus nuotr.

ŠIANDIEN SKAITYKITE:

2 p.

Degė žolė ir pušynėlis

Trečiadienį po pietų ugniagesiai gelbėtojai skubėjo į Žibininkus, kur atviroje teritorijoje degė žolė. Dėl to buvo iškilusi grėsmė ir pušynėliui bei šalia esančiam miežių laukui.

5 p.

Vienuoelyne – seniausias

Lietuvoje Saulės

laikrodis



Iki šių dienų Lietuvoje išlikę nedaug senųjų Saulės laikrodžių, vienas jų yra Kretingoje. Miesto įkūrėjas J. K. Chodkevičius, 1610 metais pastatęs pranciškonų vienuolyną, prie jo pastatė ir Saulės laikrodį.